Gan ganolbwyntio ar un neu fwy o feysydd craidd dadansoddwch rai o'r datblygiadau a'r nodweddion polisi cyhoeddus ym maes polisi a chynllunio iaith, gan gyfeirio at gyd-destun mwy nag un gymuned ieithyddol. Dylech ddefnyddio ffynonellau data demograffeg iaith perthnasol ynghyd â thrafod iaith fel agwedd ar ymddygiad cymdeithasol, a'r hyn a olyga hynny i unigolion ac i berthynas grwpiau iaith a'i gilydd.

Cydnadyddir bod cynllunio statws iaith yn un o gonglfeini cynllunio ieithyddol, ac yn yr un modd, mae deddfu a dyfarnu statws i ieithoedd lleiafrifol yn ddatganiadau symbolaidd o'u gwerth. 'Cenedl heb iaith, cenedl heb galon' medde'r idiom Gymreig ac mae iaith yn rhan annatod o hunaniaeth unigolion a chymunedau, rhanbarthau, tirogaethau, gwladwriaethau a chenhedloedd. Gan gyfeirio at waith Anderson (1991) dywed Lewis "drwy iaith, gallwn ddwyn i gof y gorffennol a dychmygu'r dyfodol" (2008,t.8) ac mae'n arwydd o hunaniaeth arbennig. Ond mae'r Gymraeg, fel llawer o ieithoedd lleiafrifol y byd mewn sefyllfa fregus heddiw ac mae cadarnhau a chynyddu eu statws yn holl bwysig i'w dyfodol. Canolbwyntio a wna'r gwaith hwn ar *rai o'r prif ddatblygiadau a'r nodweddion polisi yn ymwneud â chynyddu statws ieithoedd o ogwydd llywodraethol sy'n cynnwys datganiadau ieithoedd 'swyddogol'.* Golyga hyn ffocws benodol ar ddatblygiadau polisi *a deddfwriaeth iaith Llywodraeth Cymru* sy'n ymwneud â'r frwydr dros rhoi statws i'r Gymraeg a'r ymgais i roi mwy o gydraddoldeb iddi o'i chymharu â'r Saesneg. *Cymharir statws deddfwriaethol a pholisi y Gymraeg yng Nghymru â statws y Ffrangeg yng Nganada ar lefel polisi llywodraeth ffederal draws gwlad a chyda pholisi daleithiol Cwebec i ategu at ein deallusrwydd o statws iaith leiafrifol er budd llywodraethiant y Gymraeg.* Y Ffrangeg yw'r iaith leiafrifol yn nhaleithiau Seisnig Canada a Chanada yn ei chyfanrwydd, ond y Ffrangeg yw'r iaith fwyafrifol yng Nghwebec. Cydnabyddir serch hyn, bod y Ffrangeg yn iaith ryngwladol gref er ei bod yn iaith leiafrifol yn nhaleithiau Saesneg Canada, ac mae'r sefyllfa'n dra gwahanol i'r Gymraeg lle gellir ond dod o hyd i ddwysedd daearyddol o siaradwyr yng Nghymru, oni bai am Batagonia. Iaith fyd-eang yw'r Saesneg sy'n dominyddu yng Nghymru a Chanada wrth gwrs. Ar waethaf y gwahaniaethau rhwng y Gymraeg a'r Ffrangeg fel ieithoedd lleiafrifol, cynigia Canada gymhariaeth gyfoethog i'r astudiaeth hon fel model i Gymru, gan fod, chwedl Williams (2012), ei mesurau llywodraethol dylanwandol, ei hisadeiledd ddwyieithog cynhwysfawr ar gyfer gwasanaethau ffederal a'i phwyslais ar gydraddoldeb ieithyddol yn cynnig ymarfer da rhyngwladol i'w hystyried (Cardinal a Llewellyn, 2022,t.231). Dengys yr asturiaeth *natur gymhleth gyd-destunol statws iaith oherwydd amrywiaeth ieithyddol a gwrthdaro pwerau unigrywiaeth a phlwraliaeth sydd ynghlwm wrth hunaniaeth grwpiau a chymdeithasau;"paradocsau cyffredinol polisïau iaith swyddogol a'r cydfodolaeth mynych o bolisïau de jure a de facto anghydnaws"*[1] *(Merkle a Mercier, 2018,t.29) o fewn strwythurau sefydliadol a dynamig asiantaethau-strwythurol diriogaethol a gwladwriaethol; a phwysigrwydd deddfwriaeth ac hawliau ieithoedd lleiafrifol wrth gydnabod 'there are threatened languages and threatening languages'(Merkle a Mercier, 2018,t.17).*

"Nodweddir y gymdeithas **Gymreig** gan fwyafrif uniaith a lleiafrif ddwyieithog sy'n raddol elwa o cydnabyddiaeth sefydliadol gan y Wladwriaeth. Ond, mae'r iaith Gymraeg yn gwynebu anawsterau difrifol i gael i chydnabod fel iaith hanfodol o fewn ei thiriogaeth ei hun"[2](Williams, 2005,t.54). Brwydr oedd ennill statws i'r Gymraeg yn ystod y chwe deg mlynedd diwethaf ac mae cynllunio ar ei chyfer yn cynnwys datganiadau symbolaidd, polisïau iaith, deddfwriaeth a defnydd o'r Gymraeg mewn gweinyddiaeth gyhoeddus (ibid.t.36). Cyfeirir at Gymru fel gwlad ddwyieithog sy'n defnyddio'r Saesneg a'r Gymraeg ac yn hyn o beth, nid yw'n wahanol i fwyafrif y byd sy'n ddwyieithog neu'n amlieithog, ond daeth yr ymgais i roi "cydnabyddiaeth cyfriethiol a pholiticaidd yn hwyr i realiti ddwyieithog cynfodol"[3] (Williams, 1999,t.131).

Dechreuwyd ar siwrne newid statws y Gymraeg gyda 'Ddeddf y Llysoedd Cymreig' 1942, 'Deddf yr Iaith Gymraeg' 1967 ac yna 'Deddf yr Iaith Gymraeg' 1993 a sefydlodd yr egwyddor y dylid trin y Gymraeg a'r

[1] 'the paradoxes of official language policies in general and the frequent coexistence of incompatible de jure and de facto policies'
[2] 'Welsh society is characterised by a unilingual majority and a bilingual minority, which is gradually benefiting from institutionalized recognition by the State. However, the Welsh language faces severe difficulties in being recognised as an essential language within its own territory.'
[3] 'have given belated legal and political recognition to a pre-existent bilingual reality'

Saesneg ar sail cyfartal mewn gwasanaethau cyhoeddus. Yn dilyn sefydlu Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn 1999 cyhoeddwyd nifer o strategaethau swyddogol oedd yn tanlinellu sut y byddai'n diogelu ac hyrwyddo'r Gymraeg sy'n rhoi'r fframwaith strategol ar gyfer pob gweithgaredd arall (Williams, 2013 yn Lewis a Royles, 2022,t.27) gyda 'Deddf Llywodraeth Cymru' 2006 yn rhoi sail statudol i hyn. Cyhoeddwyd strategaeth gyntaf y Gymraeg, 'Iaith Pawb', yn 2003, gyda'r nod o greu 'Cymru ddwyieithog' a ddisgrifiwyd fel "y ddogfen mwyaf pellgyrhaeddol a gyhoeddwyd eto ar hyrwyddo iaith swyddogol"[4] (Williams, 2005, t.100) gan fabwysiadu cydraddoldeb iaith fel egwyddor. Disodlwyd hon gan 'Iaith fyw: iaith byw' yn 2012 ac yna gan 'Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr' 2017 a cheir ysytyriaethau canolog o'r Gymraeg mewn deddfau cwmpasog eraill megis 'Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol' 2015 a 'Deddf Gynllunio' 2015 a ddengys y 'troad deddfwriaethol' a greodd isadeiledd gefnogol (Williams, 2022,t.404). Ond 'Mesur y Gymraeg' 2011 oedd y ddeddfwriaeth Gymreig gyntaf i'w llunio yng Nghymru ac a ddatganodd statws swyddogol diamwys i'r Gymraeg gan wahardd trin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg. Sefydlodd swydd Comisiynydd y Gymraeg gyda chyfrifoldebau hybu a hwyluso'r Gymraeg, system osod a gorfodi safonau i'r sector gyhoeddus gan ymchwilio i ymyrraeth â'r rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg.

Yn y chwater canrif ddiwethaf felly gwelwyd statws a swyddogaeth y Gymraeg mewn cymdeithas ddwyieithog yn cael ei chyfreithloni'n fwyfwy ar 'sail sefydliadol' (Carlin a Chriost, 2016,t.95) ac fe adlewyrchir datblygiad polisi iaith mewn system boliticaidd, cyfreithiol a sefydliadol sy'n cydgyfeirio (ibid. t.95).

Daeth y 'troad ieithyddol' yn ganolog mewn ieithoedd leiafrifol pan geisiodd y wladwriaeth fodern gyfrif ei dinasyddion a'u diffinio yn unol â'u perthynas â'r iaith swyddogol (Williams, 1999,t.132) ac yng Nghymru, arweiniodd cyfrifon censws yr ugeinfed ganrif at genedlaetholdeb ieithyddol a gwrthdaro ethno-ieithyddol (Williams, 1999,t.132). Amlygodd canlyniadau 'Cyfrifiad 2021' (Llywodraeth Cymru) yr her deublyg o dyfu siaradwyr a gwarchod cymunedau Cymraeg. Yn 1991 roedd 18.5% o'r boblogath yn siarad Cymraeg (*Ffigwr 1*); 19% neu 562,016 yng 'Nghyfrifiad 2011', ac **17.8%** neu 538,296 yng 'Nghyfrifiad 2021'. Mae hyn yn dra gwahanol i'r amcangyfrifon o 'Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth' (2023) sy'n dangos bod nifer y siaradwyr Cymraeg wedi cynyddu i **29.7%**, gyda 40.7% rhwng 16-24 oed. Ond mae amcangyfrifon yr 'Arolwg Blynyddol' o allu pobl yn y Gymraeg neu 906,800 yn uwch na'r rhai a gynhyrchir gan y Cyfrifiad. Dengys 'Arolwg Cenedlaethol Cymru 2022-23' *bod* **18%** yn gallu siarad Cymraeg ac **16%** gyda rhywfaint o Gymraeg ac 'Adroddiad Arolwg Cenedlaethol 2018-19' mai pobl 16-24 oed oedd y mwyaf tebygol o siarad Cymraeg gyda ychydig dros 30.0% (*Ffigwr 2*) a bod pobl fwyaf tebygol o siarad Cymraeg yng Ngwynedd, a lleiaf tebygol yng Nghasnewydd (*Ffigwr 3*). Ond mae amcangyfrifon yr arolwg hwn yn uwch na'r Cyfrifiad hefyd. Mae'r gwahaniaethau data yn heriol wrth gefnogi polisi iaith ac mae angen syncroneiddio'r data.

Yng **Nghanada** mater politicaidd yw gweinyddu ieithoedd swyddogol ond cafwyd gwrthdaro rhwng cyfundrefnau iaith ffederal Llywodraeth Canada â rhai Cwebec sy'n dangos diffyg capasiti polisi ieithoedd swyddogol canolog i ymateb i anghenion cymunedau ieithoedd lleiafrifol. Mae Llywodraeth Canada yn hyrwyddo'r ddwy iaith swyddogol - y Saesneg a'r Ffrangeg - a cheir hawliau cyfartal yn eu defnydd mewn sefydliadau ffederal dwyieithog ar draws gwlad. Yn ôl Meylaerts (2011) gellir disgrifio'r polisïau deuol cymathol ffederal fel rhai 'de facto' sydd mewn cydfodolaeth â hawliau unigolion 'de jure' mewn cyfundrefnau ieithyddol daleithiol (Mercle a Mercier, 2018,t.27) lle mae'r naill iaith neu'r llall yn iaith leiafrifol. Yn y system ffederal pwysleisir cydraddoldeb, hawliau, undod gwlad a "phwysigrwydd iaith a diwylliant i ffurfiant a chadwraeth hunaniaeth" (Shadd, 2019,t.189). Argymhellodd 'Adroddiad y Comisiwn Brenhinol ar Ddwyieithrwydd a Dauddiwylliannedd' (1963-69) y dylai statws y Saesneg a'r Ffrangeg gael eu cadarnhau fel y ddwy iaith swyddogol i greu "an equal partnership between the two founding races" (Shadd, 2018, t.192) gan nodi:"We believe that henceforth formal rights must replace simple tolerance and makeshifts. In place of the present de facto bilingualism, more or less precarious, constantly debated, and unequally accepted from one region to another, there must be official bilingualism"(t.193). Canlyniad yr adroddiad oedd y 'Ddeddf Ieithoedd Swyddogol' (1969) a ymgorfforodd ddwyieithrwydd swyddogol y Ffrangeg a'r Saesneg gan roi statws ac hawliau cyfartal iddynt yn yr holl sefydliadau cysylltiedig. Arweiniodd 'Deddf 1969' at 'Siarter Hawliau a Rhyddid Canada' 1982 a newidiodd "y disgwrs ar hawliau ieithyddol fel offerynnau cyfaddawdu politicaidd i hawliau dynol"[5] (Gaspard, 2019,t.83) ac yna at 'Ddeddf Ieithoedd Swyddogol' 1988 lle ymgorffwyd hawliau ieithyddol ffederal yn gyfreithiol am y tro cyntaf, a'i adnewyddu yn 2005 a 2023.

[4] 'the most far-reaching document yet published on official language promotion' (Gwreiddiol)

[5] 'the discourse on language rights [in Canada] shifted from tools for political compromise to one of human rights.'

Mewn gwrthgyferbyniad i bolisi ddwyieithrwydd ar lefel ffederal, ffafrio hunaniaeth 'genedlaethol' diriogaethol ac unieithrwydd swyddogol Ffrangeg a wnaeth **Cwebec**, gan lwyddo i ddiogeli ei hunanreolaeth daleithiol a'i hynodrwydd ethnig (Williams, 2008b yn Cardinal a Llewellyn, 2022,t.226). Arweiniondd 'Deddf Hybu Ffrangeg Cwebec' 1969, 'Deddf Iaith Swyddogol' 1974 a 'Siarter yr Iaith Ffrangeg' 1977 at sefydlu statws i'r Ffrangeg fel yr unig iaith swyddogol ac at gynnydd adeiladol yn y defnydd o'r Ffrangeg, gyda diweddariadau ar ôl hyn megis Bil 96 yn 2022. Disgrifiwyd y Siarter fel dogfen nodedig a ymgorfforai dull diriogaethol o bolisi iaith (Morris, 2010,t.9) ac fel "one of the most comprehensive pieces of language legislation ever enacted" (t.36). Yr hyn sy'n unigryw yw bod Cwebec yn ddwyieithog ar lefel gyfansoddiadol ffederal ond yn uniaith Ffrangeg yn ei sefydliadau taleithiol:"The face of Canada as a bilingual federation had become evident; so had that of Quebec as a French society" (Mackey, 2010,t.145).

Mewn gwrthgyferbyniad i'r Ffrangeg sy'n iaith fwyafrifol yn nhiriogaeth Cwebec, yn y deg talaith a'r ddwy diriogaeth arall yng Nghanada mae'n iaith leiafrifol, ac ynddynt ceir amheuon mawr ynghylch y polisi 'dwyieithrwydd' ffederal ac fe gwtogir ar hawliau Canadiaid Ffrangeg, gyda ffactorau demograffig yn cael eu dynodi fel y rheswm amdano (Erfurt, 2010,t.232). Felly, er bod polisi ffederal Canada yn pwysleisio cydberthynas 'dwyieithrwydd' drwy'r wlad, rhagfarnwyd y Ffrangeg tu allan i Cwebec, tra ffafrwyd y Ffrangeg o fewn Cwebec (Morris, 2010,t.7). Noda Castonguay (2022,t.271):"Ym mhob man y tu allan i Cwebec, ag eithrio New Brunswick, mae Saesnegeiddio Canadiaid Ffrangeg nawr dros 50% a'r Ffrangeg fel iaith cartref o dan 2%"[6] o'i gymharu â Cwebec "lle mae 91% o'r holl Ganadiaid yn siarad Ffrangeg fel iaith cartref'[7](t.272) gan danlinellu 'wrth fframio ei bolisi iaith, roedd Canada yn anelu'n fwy i atal cenedlaetholdeb Cwebec nag yr oedd at atgyfnerthu'r Ffrangeg yn effeithiol"[8](t.272).

Dengys 'Cyfrifiad Canada 2021' (Ystadegau Canada) mai Ffrangeg yw'r iaith swyddogol gyntaf a siaradir yng Nghanada gan **21.4%** *o'r* boblogaeth (Ffigwr 4) o'i gymharu a 22.8% yn 2016 **(**Ffigwr 5/6). Roedd **82.2%** yn Ganadiaid Ffrangeg yn Cwebec yn 2021 (Ffigwr 7) i'w gymharu gyda bron i 7 miliwn neu 85.4% yn 2016 gyda niferoedd bychan iawn yn y taleithiau a'r tiriogaethau eraill (Ffigwr8/9) a ddengys y disgyniad yn ystod y cyfnod, ond Cwebec a fedda ar y lefel uchaf o ddwyieithrwydd (40.8%, Ffigwr 10) yng Nghanada. Felly, gwelir disgyniad yn nwysedd Canadiaid Ffrangeg yng Nghanada gyfan a Chwebec.

Wrth werthuso demograffi Cymru a Canada yng Nghyfrifiadau 2021 mae maint y gwledydd a'r ffigyrau cymharol byd ar wahan, ond o'u hystyried yn llythrennol o fewn eu cyd-destunau eu hunain, gwelir bod canran y Cymry Cymraeg (17.8%) o'i gymharu gyda Canadiaid Ffrangeg yng Nghwebec (82.2%) a 21.4% yng Nghanada yn dangos bod hyfywedd yr iaith Gymraeg dipyn is. Serch hyn tuag i lawr yw'r taflwybrau mewn niferoedd siaradwyr y Gymraeg yng Nghymru a'r Ffrangeg yng Nghanada gyfan a Chwebec. Ond, yn gyffredinol, dengys ystadegau Canada sy'n cynnal cyfrifiad bob pum mlynedd, allu aruthrol wrth grynhoi data ar draws gwlad, dadansoddi trylwyr a phwyslais ar grynhoi data cyson hirdymor ar draws degawdau. Gwan iawn, annatblygiedig ac anghyson ymddengys data Cymru o'i gymharu ag ef sy'n effeithio ar gynllunio'r Gymraeg.

Yng nghyd-destunau Cymru a Chanada/Cwebec, gellir crynhoi prif ddatblygiadau a nodweddion polisi gyhoeddus yn ymwneud â statws ieithoedd leiafrifol o fewn mecanwaith lywodraethol a deddfwriathol fel a ganlyn:

Hunaniaeth: Gan fod statws iaith yn ymwneud â rolau iaith a'i siaradwyr mewn cyd-destun politicaidd, gymdeithasol a ddiwylliannol benodol (Gazzola et al, 2023,t.8), a all gynnwys ieithoedd awdurdodol neu fyd-eang, un o gymhelliannau newid ieithyddol yw'r dyhead amlwg i amddiffyn ffiniau grwpiau ieithyddol unigryw sy'n ymwneud â grymoedd pŵer, ideoleg ac hunaniaeth. Ceir yna wrthdaro wrth i grwpiau frwydro i ddiogelu eu hiaith a'u diwylliant a ddengys y ddau rym sy'n ein rhwymo fel bodau dynol – ein gwahaniaethau a'n cyd-ddibyniaeth (Edwards, 2024,t.51), a daw statws iaith a'i defnydd at ddibenion neu barthau gwahanol a diogelu hunaniaeth yn fater dybryd i bobloedd lleiafrifol.Yn sgil bygythiad globaleiddio i ieithoedd leiafrifol o statws isel gellir dweud "the intertwinings of languages have suggested.. the need for intervention .. and of the protection of small or threatened languages"(Edwards, 2024,t.53). Daw rôl statws a pholisïau iaith i'r amlwg felly, yn enwedig wrth ddosbarthu pŵer, adnoddau ac hyfywedd iaith leiafrifol:

[6] 'Everywhere outside Quebec, save in New Brunswick, Anglicisation of Francophones is now over 50% and French home language below 2%.'

[7] 'Quebec now includes over 91% of all Canadians who actively speak French as main hone language'

[8] 'In framing its language policy, Canada was more set on countering Quebec nationalism than on effectively bolstering French.'

> Language policy gets onto the political agenda when political actors believe that something important is at stake regarding the status and/or use of languages in their society, and that these stakes call for intervention by the state. (Schmidt, t.97)

Nodweddwyd y broses o roi statws i ieithoedd lleiafrifol y Gymraeg a'r Ffrangeg yng Nghanada a Chwebec gan lwybrau hir a phoenus, ond gan mai "brwydyr ryngwladol yw brwydr iaith" (Jones, 2022,t.97) gellir deall a chyfoethogi ein deallusrwydd o ieithoedd leiafrifol eraill drwy edrych y tu hwnt i ffin ein cenedl ein hunain. Mae statws iaith leiafrifol yn fater politicaidd ac yn ôl Schmidt (2006,t.104) mae mwy o gydraddoldeb angen polisi iaith sy'n hyrwyddo dwyieithrwydd ymhlith y boblogaeth, ac wrth gydymffurfio â'r norm rhyngwladol, ymddengys y Cynulliad Cenedlaethol dwyieithog yn fodern a chynhwysol drwy wasanaethu yn y ddwy iaith hanesyddol (Williams,1999,t.131). Yn gyferbyniol, er mai polisi 'dwyieithrwydd' ffederal a geir ar draws Canada, polisi unieithrwydd Ffrangeg diriogaethol a geir yng Nhwebec. Mae Cymru a Chwebec yn genhedloedd ac yn genedl-wladwriaethau o fewn tiriogaethau fwy wrth gwrs – Canada a'r Deyrnas Unedig - ond mae polisi unieithrwydd diriogaethol Cwebec ynghlwm wrth ddwysedd uchel iawn o Ganadiaid Ffrangeg - 82.2% yn 2021 – o'i gymaru â 17.8% yng Nghymru sy'n Gymry Cymraeg.

Ond dwy gymuned uniaith sydd yng Nghanada a'r brif bont rhyddynt yw'r polisi ddwyieithog ffederal (Gaspard, 2019,t.ix). O bwys, nodir "bilingual counties are not created to promote bilingualism but to guarantee the maintenance and use of two languages" (2022, t.245) ond beiriniadaeth arwynebol ar bolisi ffederal Canada oedd ei fod yn ceisio gwneud pawb yn ddwyieithog a chan nad yw pawb yn ddwyieithog, dadleuwyd bod y polisi yn fethiant (Fraser, 2022,t.246). Mewn gwirionedd, hyrwyddo dwyiethrwydd yn nhermau dwy hunaniaeth unigryw y Canadiaiad Saesneg a Ffrangeg a wnaed. Yng Nghanada ni all tua 90% o Ganadiaid Saesneg siarad Ffrangeg ac ni all oddeutu 60% o Ganadiaid Ffrangeg siarad Saesneg (Fraser, 2022,t.246).

Gyda dwysedd demograffig Ffrangeg yng Nghwebec llunir ei pholisi uniaith ar egwyddor diriogaethol yn ffocysu ar dwf o fewn y dalaith, lle seilir y system ieithyddol ffederal ar unigolyn yn integreiddio i fewn i gymuned o'i ddewis ei hun:'By making language an individual rather than group or territorially based right, official language minorities..could interact with their federal government in their language of choice'(Gaspard,2019,t.10-11).

Arwydda hyn at ddwy ffaith: rôl dwysedd demograffig fel sail i bolisiau iaith swyddogol Canada a'r egwyddor boliticaidd wrth eu llunio:"The goal of official languages was to include Quebec into the rest of Canada not reify its distinctness" (ibid.t.10).Yng Nghymru, nid oes dwysedd uchel o siaradwyr Cymraeg a cheir dwyieithrwydd fel nod i ddysgu a chynnyddu'r Gymraeg lle defnyddir 'iaith-fel-hunaniaeth' i hybu'r iaith Gymraeg (Llewellyn, 2018,t.135).

At bwrpas diogeli ac adfywio statws ieithoedd lleiafrifol felly, arsylwaf ym mholisïau normadol o ddwyieithrwydd swyddogol bod grymoedd cynhwysol ac adeiladol neu rai sy'n gwahaniaethu, oherwydd fe'u cyplysir gan iaith gymhathol fwyafrifol sy'n gwanhau posibiliadau llwyddiant i'r iaith leiafrifol. Dengys lywodraethiant iaith Cymru, Canada a Cwebec werthoedd penodol ynghylch dwyieithrwydd a chynhaliaeth iaith yng nghyd-destun golau cymdeithasol (Bianco, 2016) a thensiynau rhwng "effeithiolrwydd a dadleuon unoli yn ffafrio un iaith weinyddol awdurdodol a dadleuon democratiaeth cyfiawnder gymdeithasol sy'n ffafrio adnabyddiaeth plwraliaeth ieithoedd"[9] (Williams, 1999,t.130), a chan atseinio Tollefson (1991,t.10) "so deeply engrained is the presumption of unilingual efficiency that it becomes reproduced as a common-sense solution to bilingualism.and justifies exclusionary policies which sustain inequality". Cyfeiria Williams (1999,t.131) hefyd at y tueddiad i ddelio gyda plwraliaeth ieithyddol drwy freintio un iaith fel yr unig iaith ddilys ar gyfer llywodraethiant, a dywed Mackey (2010,t.67):"Public policy can include the selection of a single language variety as the language of power while legitimizing its use and rewarding its users. It can exclude all other varieties and languages by restricting their use and penalizing their users".

Arsylwaf hefyd bod ynganiad 'dwyieithrwydd' ym mholisïau Cymru a Chanada yn dra gwahanol – polisïau Cymru'n cyfeirio at ddwyieithrwydd drwy ffocysu ar dwf y Gymraeg, lle yng Nghanada, ceir pwyslais polisi ar ddwyieithrwydd yn nhermau hywyddo dwy hunaniaeth y Canadiaid ac fel modd i gynnig 'cydraddoldeb'. Hefyd, mae'r polisïau dwyieithrwydd ffederal yng Nghwebec yn brwydro yn erbyn polisïau unieithrwydd daleithiol y Ffrangeg ac yng anghefnogol i iaith leiafrifol.

[9] 'efficiency and state-unifying arguments favouring the dominance of one administrative language and social-justice democracy arguments which favour the recognition of a plurality of languages'

Statws swyddogol: Gall rhoi statws swyddogol i iaith leiafrifol felly fod yn symbyliad politicaidd (Mercle a Mercier, 2018,t.11). Disgrifia Edwards (2024,t.57) statws iaith fel "a social exercise, extra-linguistic in nature" ac yn ôl Bright (1992) mae statws iaith yn ymwneud ag 'agweddau a goblygiadau politicaidd dewisiadau iaith'[10] (Llewellyn, 2018,t.130). Gwir hefyd yw'r ffaith "A long history of being used for most purposes in the most important domains of society enhances the status of a language" (Mackay, 2010,t.100) a rhydd hyn fanteision i'r iaith honno. Noder hefyd:"The distinction between prestige, function and status is like the difference between past, present and future. The interplay between them is both cyclical and cumulative" (Mackay, 2010, t.101).

Cynhwysai 'Un Cymru' (Llywodraeth Cymru,2007) addewidion am fesur i gadarnhau 'statws swyddogol' y Gymraeg a'r Saesneg ac hawliau ieithyddol ond bu cryn ddadlau gyda San Steffan oherwydd natur gyfansoddiadol y Deyrnas Unedig gan nad yw'n norm o fewn Cyfraith Gwlad i wneud datganiadau ynghylch statws swyddogol iaith ac am hawliau unigolyn fel rhai 'de jure' a dywed Lewis a Royles (2019 yn 2022,t.30) wrth "gysudro ffactorau sefydliadol a all ddylanwadu ar rhai o ddeilliannau polisi iaith mae yna werth mewn mabwysiadu perspectif amlhaenog sy'n cydnabod y gall trafodaethau polisi gael eu dylanwadu gan strwythurau sefydliadol a dynamig asiantaeth-strwythurol ar wahanol lefelau tiriogaethol"[11]. Cyn sefydlu'r Cynulliad crewyd deddfau a pholisiau Cymru gan Lywodraeth Prydeinig San Steffan a chan nad oes ganddi gyfansoddiad ysgrifenedig nid oes datganiad ffurfiol o statws swyddogol y Saesneg ac felly disgrifir Saesneg fel iaith swyddogol 'de facto' yng Nghymru gan mai Saesneg yw unig iaith Senedd y Deyrnas Unedig. Gweithredir cyfundrefn Cyfraith Gwlad yng Nghymru a Lloegr sy'n "anghroesawgar i ieithoedd swyddogol" ac mi fyddai'n ddefnyddiol gwahaniaethu rhyngddo a chyfraith statudol (Chríost, 2016,tt.195-6). Wrth gwrs, rhagdybodd Cymdeithas yr Iaith (2001) y byddai rhoi statws swyddogol i'r Gymraeg yn "rhoi hwb seicolegol i'w siaradwyr" a chafwyd shifft yn ystod llwybyr deddfwriaethol 'Mesur 2011', o'r syniad o hyrwyddo cydraddoldeb rhwng y Gymraeg a'r Saesneg megis a ffafrwyd yn 'Neddf 1993' a 'Deddf Llywodraeth Cymru 2006', i eiriad gweithredol mwy pendant:"While lacking the unambiguous simplicity of being of equal status, this wording allows for the Welsh language to be treated more favourably than English" gyda pwerau'r Comisiynydd yn ffocysu ar gydraddoldeb i'r Gymraeg (Chríost, 2016,tt.192-3). Nodir hefyd, gan gyfeirio at egwyddor Deddf 1993:

> the principle set in the Act that 'the Welsh and English languages should be treated on the basis of equality', while under the Measure the notion of equality is noticeable only by its absence. Thus the UK government and the Welsh government would appear to be in different directions of travel.(ibid.t.194)

Yn yr un modd, er bod 'Bil 96 Siarter yng Nghwebec 2022' wedi gwneud newid unochrog i Gyfansoddiad Canada yn datgan bod Cwebec yn genedl ac mai'r Ffrangeg oedd ei hunig iaith swyddogol mae'r frwydr gyda Llywodraeth Canada yn parhau, ond defnyddiol yw sylwad Chriost (2016,t.196) ynghylch Cyfansoddiad Canada:

> there does not appear to be a universal constitutional or legal principle that causes it to be necessarily unhelpful to declare a de jure official language in Common Law jurisdictions or in the context of an uncodified constitution. Rather, opposition to doing so is merely a matter of political judgement and practical consideration.

Felly, canfyddaf effeithiau strwythurau sefydliadol a dynamig asiantaethau-strwythurol diriogaethol a gwladwriaethol wrth ddeddfu'n ranbarthol ym mrwydrau statws gyfreithiol, barnwrol a gweinyddol ieithoedd lleiafrifol yng Nghymru a Chwebec:"whether the countries are federated states, where several linguistic communities have historically coexisted (e.g.Canada)..or countries or states have legislated...to meet the demands of minority-language groups (e.g.the Welsh in the United Kingdom)"(Mercle a Mercier, 2018, t.7). Gwelir, o ganlyniad, bod polisïau dwyieithog swyddogol Cymru a Chanada ffederal yn atebion politicaidd a chyfreithiol i broblemau a wneir â chwlwm hanesyddol â thiriogaethol ieithoedd mwyafrifol a lleiafrifol gan gydnabod:"Conferring official language status on a language of limited diffusion ..may be politically motivated", a'i fod yn hanfodol wrth gefnogaeth boliticaidd yr holl gymunedau ieithyddol swyddogol ac a

[10] 'to do with attitudes and political implications of language choices'

[11] 'when considering the institutional factors that may influence particular language policy outcomes there is value in adopting a multi-level perspective that recognises that policy deliberations can be influences by institutional configurations and agency-structure dynamics located at various territorial levels'

fynegir drwy fuddsoddiad mewn sefydliadau gan ddeddfwriaeth iaith swyddogol i alluogi dinasyddion lleiafrifol i gyfathrebu yn eu hiaith (ibid.t.11-12).

Arsylwaf hefyd, o ganlyniad i'r pwyslais ar gyfartalwch statws i'r Gymraeg fel iaith swyddogol yng Nghymru a datblygiadau polisi a deddfwriaethol "mae'r Gymraeg wedi dod yn fwy gweladwy, gyda'r ymdeimlad newydd ei bod yn rhan o hunaniaeth yr holl Gymry, p'un ai ydynt yn siaradwyr Cymraeg ai peidio"[12](Kaufmann 2012 yn Llewellyn, 2018,t.126), ac yng ngeiriau Musk (2010) "Mae cadarnhau Cymru fel gwlad dwyieithog wedi bod yn bolisi allweddol yn y broses datganoli o'r dechrau"[13](Llewellyn, 2018,t.129). Yn gadarnhaol noda Williams yn 2013 (Llewellyn, 2018,t.145) "legislative devolution, a new language regime and a new basis for language policy all suggest more powerful reform measures designed to boost the fortunes of the Welsh language" a gellir dweud felly bod statws y Gymraeg yn cynyddu o ganlyniad i'w hyrwyddo a'i defnydd yn y sector gyhoeddus a llywodraethol. Ond gan iddi ond ennill ei statws yn 2011, rydym dros hanner canrif ar ôl Canada o safbwynt deddfwriaeth ieithoedd swyddogol.

Troad deddwriaethol: Er bod ieithoedd swyddogol megis y Ffrangeg a'r Saesneg yng Nghanada, a'r Gymraeg a'r Saesneg yng Nghymru yn mwynhau statws cyfreithiol cyfartal, yn aml ni esbonir sut gellid cyflawni cydraddoldeb yn ymarferol ac o ganlyniad "they are unable to enforce official language use, provide adequate funds and infrastructure, resolve conflicting interests and entrenched hostilities, and counter the homogenizing processes of globalisation"(Mercle a Mercier, 2018,t.15).

Ym model iaith Canada gwelir 'paradocs polisïau ieithoedd swyddogol yn gyffredinol a chydfodolaeth mynych polisïau de jure a de facto yn benodol' (Mercle a Mercier, 2018, t.29) – y rhai de facto trefedigaethol o anghydraddoldeb ac hawliau ieithyddol cyfreithiol de jure unigolion. Drwy rhoi cydraddoldeb i'r ddwy iaith yn y system ffederal rhoddwyd yr un driniaeth i'r Saesneg (iaith fyd-eang gref) a'r Ffrangeg fel iaith leiafrifol, ac o ganlyniad "it thus becomes necessary to exercise caution when applying a de jure model or policy because of the existence of de facto policies that must be accommodated for the de jure policy to be sustainable" (ibid.t.27). Yn ôl Mercle a Mercier (ibid.t.12) felly, ar waethaf i'r Ffrangeg dderbyn statws swyddogol yn y system ffederal, canlyniadau siomedig oedd iddo o safbwynt llwyddo i gyrraedd nodau ieithyddol swyddogol gan ei fod yn ail-greu anghyfiawnder ac hierarchiaeth. Dengys hyn baradocs polisïau ieithoedd swyddogol yn gyffredinol gan eu bod yn atgynhyrchu'r disgwrs politicaidd awdurdodol y maent yn tyfu ohono gan greu effeithiau negyddol sy'n anghydfynd â'r egwyddorion gwreiddiol (ibid.t.23). Yn ogystal, "no policy stands out as fully sustainable, be it from a political, ethical, social, ethnic, demographic, or economic standpoint, which is a consequence .. of the paradoxes inherent to the globalized context in which these policies are embedded"(ibid. tt.14-15), ac yn wir:

> By priveleging one version of Canadian history (that of two colonial powers) over another (that of the colonized), official bilingualism has reinforced the very inequalities it sought to combat..linguistic diversity is therefore as much a result of historical and social processes as of discursive processes, which also need to be accounted for when gauging the effectiveness, fairness and sustainability of a given official policy. (Mercle a Mercier, 2018, tt.23-24)

Ond er bod 'dwyieithrwydd sefydliadol' y system ffederal yn hybu gwasanaethau dwyieithog nid yw'n ymyrryd mewn penderyniadau personol yn ymwneud ag iaith ac addysg – gwelir ef fel dull gytbwys i hybu cydberthynas ar draws y taleithiau ac fel modd i ymgorffori cydraddoldeb yn gyfreithiol. Yn gritigol "mae'r dull marchnad agored yma yn unochrog o blaid iaith fwyafrifol y wlad, Saesneg, ar draul Ffrangeg"[14] (Morris, 2010,t.8). Dadleua Castonguay (2022) hefyd na fu polisi swyddogol ffederal Canada a'r hawliau ieithyddol yn ddigonol i atal dirywiad y Ffrangeg yng Nghanada a Chwebec gan wanhau bolisi ieithyddol Cwebec hefyd (McLeod et al, 2022,t.11). Serch hyn:

> mae'r hyn mae Canada wedi llwyddo ei wneud gyda ieithoedd swyddogol yn gyffredinol yn eithriadol. Mewn cenhedlaeth, mae deddfwriaeth wedi cefnogi trawsffurfiad cyfansoddiad y sector gyhoeddus a'i allu i wasanaethu dinasyddion yn eu dewis o iaith. O safbwynt gymdeithasol, gwelir ieithoedd

[12] 'Welsh has become more visible, with a new sense that it is part of all Welsh people's identity, be they Welsh speakers or not'

[13] 'Cementing Wales as a bilingual nation has been a key policy within the devolution process from the start'

[14] 'this free-market approach as being ultimately biased in favour of the majority language of the country, Englis, at the expense of French.'

swyddogol yn gyffredinol fel dilysnod hunaniaeth Canadaidd. Mae'r realiti hwn yn tarddu o newid sefydliadol mawr[15] (Gaspard, 2019,t.99).

Arsylwaf felly ar yr angen am ddeddfwriaeth clir ac hawliau ar gyfer ieithoedd lleiafrifol swyddogol oherwydd yr anghyd-dynnu rhwng polisïau de jure a de facto. Dengys datblygiadau polisi a deddfwriaethol Cymru bwysigrwydd pwerau llywodraeth ranbarthol i siapio deilliannau polisi ieithoedd lleiafrifol (Lewis a Royles, 2022,t.26). Dengys y 'troad deddfwriaethol' (Williams, 2013 yn Dunbar, 2022,t.121) hefyd nad yw trosglwyddo iaith yn faes teuluol bellach ond yn fater cyfreithiol (Cardinal a Llewellyn, 2022,t.228). Yn fwy na hyn "legislation is critical, not only in authorising linguistic rights, but also in establishing the infrastructure wherein such rights can be exercised without let or hindrance"(Williams, 2005,t.94). Gellid manteisio a dysgu o brofiadau gweithredu tair nodwedd y cyfundrefnau hawliau ieithyddol yng Nghanada i helpu wrth lunio polisïau i adfywio'r Gymraeg yng Nghymru - hawliau unigol, tirigaethol a sefydliadol.

Gellid datblygu hawliau statudol clir yng Nghymru ar gyfer gwasanaethau yn y Gymraeg ac mewn parthau eraill, fel a awgrywir gan Lewis (2022) er mwyn cynyddu hyder siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio'r gwasnaethau, ond sylwer mai hawliau unigolyn yw'r rhain. Nodweddir y 'troad deddfwriaethol' yng Nghymru gan "yr absenoldeb gymharol mewn hawliau iaith ar draul gorfodaeth dyletswyddau cyfyngedig drwy mecanwaith gweinyddol y wladwriaeth"[16](Dunbar, 2022,t.127). Serch hyn, rhagdybia Dunbar (2022,t.128) y dengys y 'troad deddfwriaethol' bod gan ddeddfwriaeth rôl mewn cynaladwyaeth ac adfywiad iaith leiafrifol ac y gall "y math o fesurau a gyflwynwyd gan ddeddfwriaeth iaith gael effeithiau ardrawol ar statws a defnydd ieithoedd lleiafrifol gan greu mwy o gyfleoedd i'w defnyddio megis a ddisgrifir ...gan Strubell (2001) yn ei fodel 'Olwyn Catherine'"[17]. Nododd hefyd bod Comisiynydd y Gymraeg ac eraill "wedi awgrymu bod y safonau cyflenwi gwasanaethau cyhoeddus mewn gwirionedd yn creu hawliau iaith. Nid yw'n glir sut y gall y breintiau yma greu hawliau"[18](ibid.t.130). Esboniodd Colin Williams hyn yn uniongyrchol mewn cyfarfod diweddar gan ddweud mai 'hawliau i ddisgwyl' ydynt, a defnyddiol yw esboniad Carlin a Chriost (2016,t.112-3) a ddywed mai hawliau yn rhinwedd y safonau ydynt nid ar sail datganiad bod iaith yn swyddogol, ac felly maent yn ddibynnol ar gyd-destun, ac nid yn gyffredin nac yn absoliwt. Disgrifia Lewis (2022,t.44) hwy fel 'hawliau cadarnhaol' yn seiliedig ar ddyletswydd gyfatebol. Rhagwela Jones hefyd (2022,t.115):"efallai mai'r diwygiad hwn fydd y cam nesaf mewn deddfwriaeth iaith yng Nghymru". Yn sicr, mae'r shifft tuag at hawliau iaith swyddogol ynghlwm wrth gyfreithloni cenedlaetholdeb lleiafrifol (Kymlicka a Patten, 2003,t.5) a chred Williams (2007) "ei bod yn bryd i elfennau o hawliau ieithyddol y Gymraeg gael eu rhoi ar sail statudo"' a'u "bod yn bwysig i adlewyrchu'r dyletswydd i roi'r gwasanaeth gyda'r hawl i'w dderbyn"(Lewis, 2022,t.41).

O ddiddordeb hefyd yw'r ffaith bod deddfau unigryw cwmpasog megis 'Deddf Cenedlaethau'r Dyfodol' 2015 yn ddatblygaid pwysig mewn deddfwriaeth iaith leiafrifol gan ei fod yn cydnabod y gall polisïau mewn meysydd eraill gael effaith ddifrifol ar hyfywedd iaith (Dunbar, 2022,t.132) sy'n gorfodi ystyriaeth o'r Gymraeg a chymunedau Cymraeg gan gyrff cyhoeddus, ac o ganlyniad "nid yw'r iaith Gymraeg yn fater o ddiddordeb i siaradwyr Cymraeg unigol yn unig ond cynrychiola ddiddordeb gymdeithasol ehangach"[19]gyda'r potensial y gall 'diddordeb grŵp' effeithio ar, neu ragori ar ddiddordebau y wladwriaeth ac actorion preifat, a gynrychiola shifft baradeim (Dunbar, 2022,t.134). Felly, mae'r deddfiadau cwmpasog yma yn creu dyletswyddau cyfreithiol gyda'r potensial i'w cyfreithloni (ibid.t.134). Ond pwysleisia Carlin a Chriost (2016,t.109) serch hyn nad oes rhaid i bolisi normadol y Gymraeg yn y dyfodol fod yn seiliedig ar hawliau ond ar "bolisi iaith a ddehonglir yn gymhwysol".[20]

---

[15] 'what Canada has achieved with official languages overall, is exceptional. In a generation, legislation supported the transformation of the composition of the public service and its ability to serve citizens in tehri language of choice. From a societal perspective, official languages are generally perceived as a hallmark of Canadian identity. This reality stems from major institutional change.'

[16] 'the relative absence of explicit language rights, as opposed to the imposition of limited duties through state administrative mechanisms'

[17] 'that the sorts of measures introduced by language legislation can have positive impacts on the perceived status and utility of minority languages, and can create greater opportunities to use the language, in a manner described by .. Strubell (2001) in his 'Catherine Wheel' model.'

[18] 'has suggested that these service delivery standards effectively create language 'rights'. It is not clear how these entitlements could be understood as 'rights'.'

[19] 'not only a matter that is of interest to individual Welsh speakers, but represents a wider societal interest'.

[20] 'an applied interpretation of language policy'

Yn gritigol, cytunaf gyda Williams (2013):"oni chydnabyddir mewn cyfraith hawliau unigolion a chymunedau i fod yn rhydd i siarad eu hiaith ddewisol yn y nifer fwyaf o barthau, yna mi fyddai potensial siarad iaith leiafrifol yn wastadol yn gyfyngedig dan bwysau'r iaith hegemonaidd sy'n bresennol"[21] (Dunbar, 2022,t.121) a rhaid wrth hawliau statudol i'r Gymraeg wrth symud ymlaen.

At bwrpas ymarferol, ceir rhai arsylwadau pellach ynghylch grymuso statws ac felly twf y Gymraeg yn Atodiad 1.

I grynhoi, tanlinellaf rôl grymoedd wrth frwydro dros hunaniaeth ac iaith a phwyslais gynhwysol polisi ddwyieithrwydd; effeithiau strwythurau sefydliadol a dynamig asiantaethau-strwythurol diriogaethol/ gwladwriaethol ar statws iaith; a bod natur anghydnaws polisïau de jure a de facto angen deddfwriaeth clir ac hawliau i ddiogeli ac hywyddo statws swyddogol iaith leiafrifol fel y Gymraeg ac yn faterion allweddol i'w hystyried.

Er diweddar fu'r cynnydd deddfwriaethol gellid cryfhau statws y Gymraeg yn sylweddol drwy gyfreithloni ac hawliau. Heb orfodaeth statudol ni weithredir ar bolisïau rhagweithiol y Gymraeg. Dengys gwersi buddiol o Ganada nad yw datganiadau ynghylch ieithoedd swyddogol yn arwain at ganlyniadau ymarferol heb gyfreithloni:"It is this, and not the declarative statement, which makes real to citizens the commitment of the State to the implied status of the language"(Chríost, 2016,t.195). Ond, cydnabyddir serch hyn "na all statws cyfreithiol cyfartal mewn gwirionedd sicrhau cydraddodeb cymdeithasol i ieithoedd swyddogol, fel a ddengys yr enghraifft Ganadaidd yn anffodus"[22](Mercle a Mercier, 2018,t.8).

Yn sicr, erbyn hyn, rhoi sefydlogrwydd i'r strwythurau a gwella profiadau siaradwyr Cymraeg o fewn y fframwaith ddeddfwriaeth bresennol sydd eisiau ac "o godi statws yr iaith ..rhoddir mwy o fri arni a daw'n iaith fwy gweledol a berthyn i bawb"(Comisiynydd y Gymraeg, 2021,t.35).

(Geiriau: 5,436)

[21] 'unless the rights of individuals and communities to be free to speak their own chosen language in the widest possible domains is recognized in law, then the potential to speak a minority language would always be limited by the weight of the prevailing hegemonic language'.

[22] 'Clearly, equal status before the law in no way guarantees true social equality of official languages, as the Canadian example unfortunately shows'

FFIGYRAU

CYMRU

Ffigwr 1: ***Cyfrifiadau 1901-1991: Siaradwyr Cymraeg***

Year	Persons (thousands)	Percentage	Year	Persons (thousands)	Percentage
1901	929.8	49.9	1961	656.0	26.0
1911	977.4	43.5	1971	542.4	20.8
1921	922.1	37.1	1981	508.2	18.9
1931	909.3	36.8	1991	500.0	18.5
1951	714.7	28.9			

Ffynhonnell: Swyddfa Ystadegau Cenedlaethol a Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn 'Iaith Pawb' (Llywodraeth Cymru, 2003)

Ffigwr 2: Ymchwil ar yr Arolwg Cenedlaethol 2018-19: Pa ffactorau sy'n gysylltiedig â phobl yn siarad Cymraeg? Dangosyddion Cenedlaethau'r Dyfodol 36 a 37: Y berthynas rhwng siarad Cymraeg (yn gyffredinol) a grŵp oedran

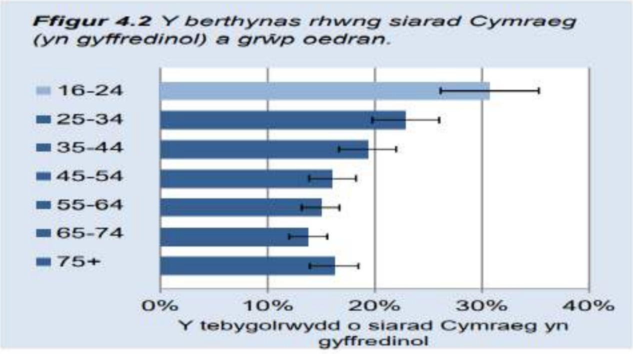

Ymchwil Gymdeithasol y Llywodraeth, Llywodraeth Cymru, 26/03/2020

Ffigwr 3: Ymchwil ar yr Arolwg Cenedlaethol 2018-19: Demograffig ar sail y berthynas rhwng siarad Cymraeg (yn gyffredinol) ag awdurdod lleol

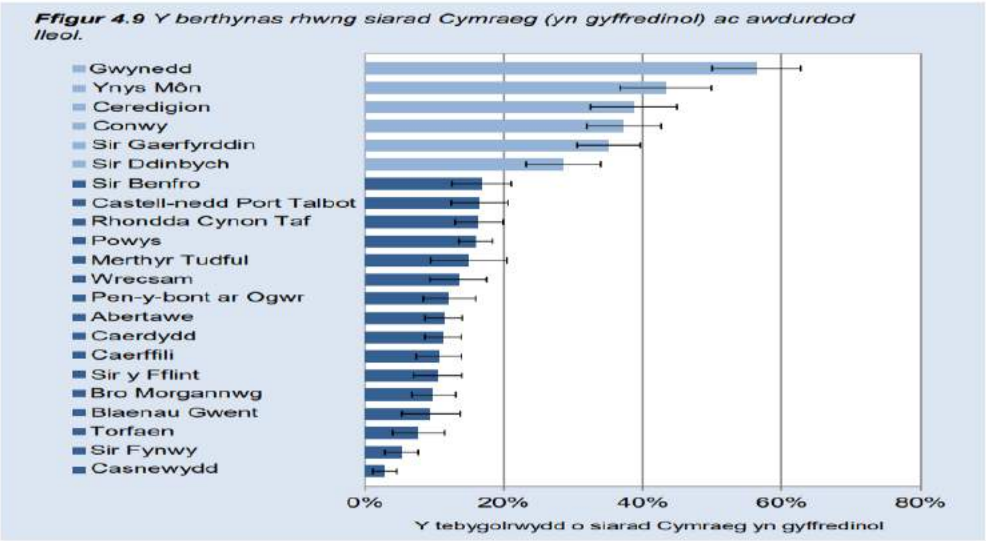

Ymchwil Gymdeithasol y Llywodraeth, Llywodraeth Cymru, 26/03/2020

CANADA

Ffigwr 4: Canran Siaradwyr Ffrangeg Iaith Gyntaf – Canada – Cyfrifiad 2021

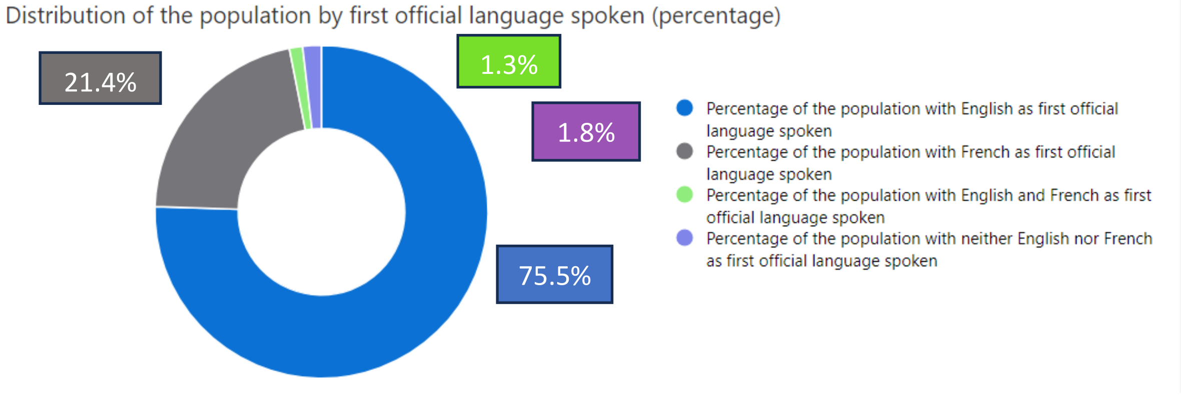

Ffynhonnell: Cyfrifiad Canada, 2021

Ffigwr 5: Poblogaeth wrth Iaith Swyddogol Gyntaf, Canada, 1971-2016 (2016)

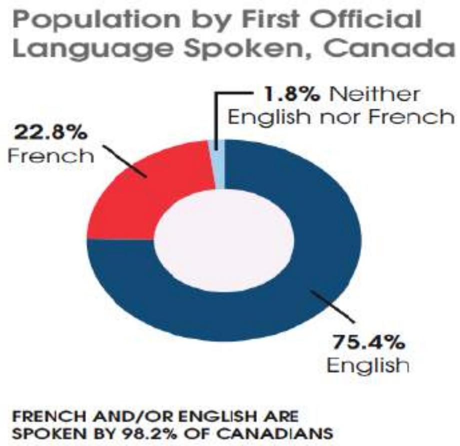

Ffynhonnell : Cyfrifiadau Canada, 1971-2016 (2016)

Ffigwr 6: Ieithoedd Swyddogol Ffrangeg, Saesneg a Dwyieithrwydd Canda, 1971 a 2016 (2016)

Ffynhonnell: Cyfrifiadau Canada, 1971-2016

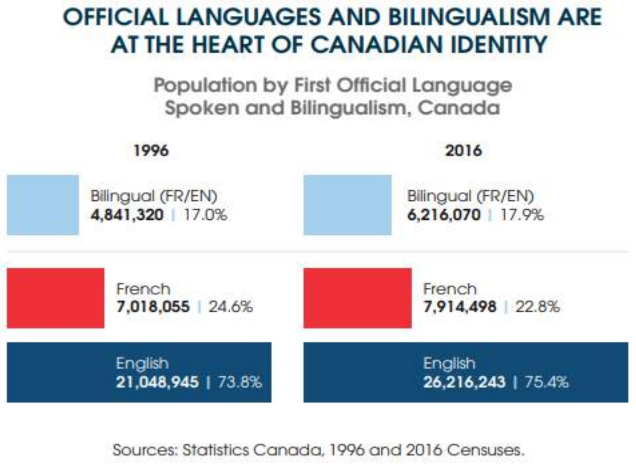

Ffynhonnell : Cyfrifiadau Canada, 1971-2016 (2016)

Ffigwr 7: Canran Siaradwyr Ffrangeg Iaith Gyntaf – Cwebec – Cyfrifiad 2021

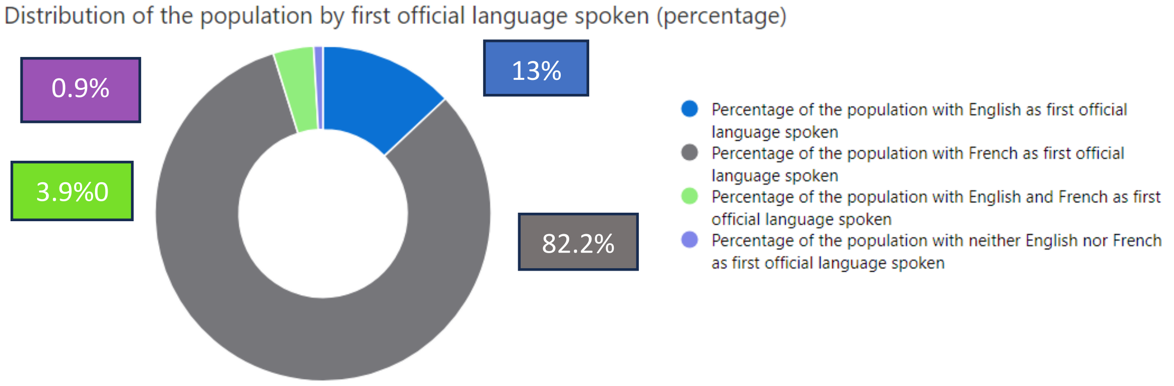

Ffynhonnell: Cyfrifiad Canada, 2021

Ffigwr 8: Demograffi ar sail Talaith neu Diriogaeth, 1971-2016

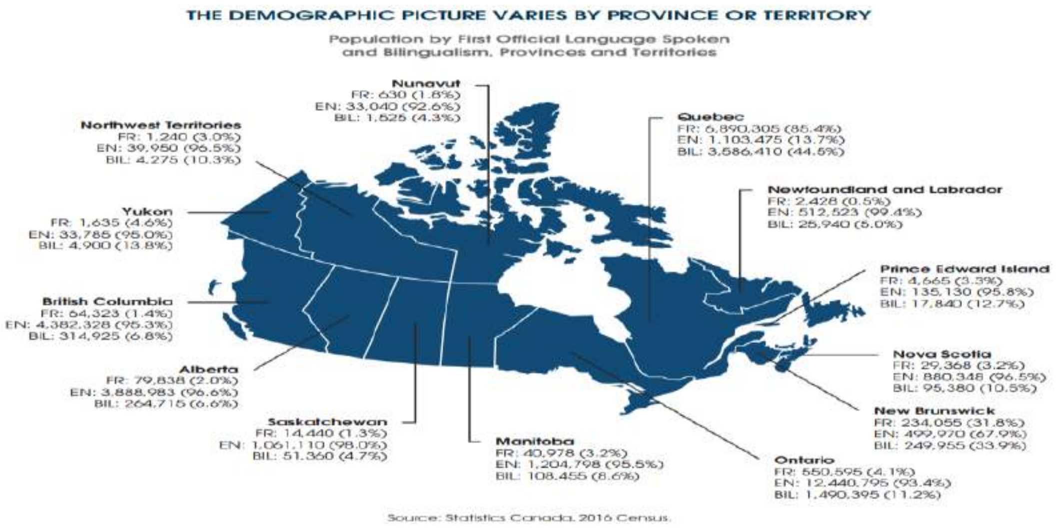

Ffynhonnell: Cyfrifiadau Canada, 1971-2016

Ffigwr 9: Demograffi Canadiaid Saesneg, Ffrangeg a Dwyieithog Fesul Talaith neu Diriogaeth, 2016

The demographic picture varies by province or territory

Table 1: Population by first official language spoken and bilingualism, provinces and territories

Province or territory	French-speaking population	English-speaking population	Bilingual population (English and French)
Newfoundland-and-Labrador	2,428 (0.5%)	512,523 (99.4%)	25,940 (5%)
Prince Edward Island	4,665 (3.3%)	135,130 (95.8%)	17,840 (12.7%)
Nova Scotia	29,368 (3.2%)	880,348 (96.5%)	95,380 (10.5%)
New Brunswick	234,055 (31.8%)	499,970 (67.9%)	249,955 (33.9%)
Quebec	6,890,305 (85.4%)	1,103,475 (13.7%)	3,586,410 (44.5%)
Ontario	550,595 (4.1%)	12,440,795 (93.4%)	1,490,395 (11.2%)
Manitoba	40,978 (3.2%)	1,204,798 (95.5%)	108,455 (8.6%)
Saskatchewan	14,440 (1.3%)	1,061,110 (98%)	51,360 (4.7%)
Alberta	79,838 (2%)	3,888,983 (96.6%)	264,715 (6.6%)
British Columbia	64,323 (1.4%)	4,382,328 (95.3%)	314,925 (6.8%)
Yukon	1,635 (4.6%)	33,785 (95%)	4,900 (13.8%)
Northwest Territories	1,240 (3%)	39,950 (96.5%)	4,275 (10.3%)
Nunavut	630 (1.8%)	33,040 (92.6%)	1,525 (4.3%)
Total	**7,914,498 (22.8%)**	**26,216,233 (75.4%)**	**6,216,075 (17.9%)**

Source: Statistics Canada, 2016 Census

Ffynhonnell : Cyfrifiadau Canada, 1971-2016 (2016)

Ffigwr 10: Dwyieithrwydd Saesneg-Ffrangeg wedi disgyn neu'n sefydlog mewn 8 allan o 13 o daleithiau a thiriogaethau Canada 2001 - 2021

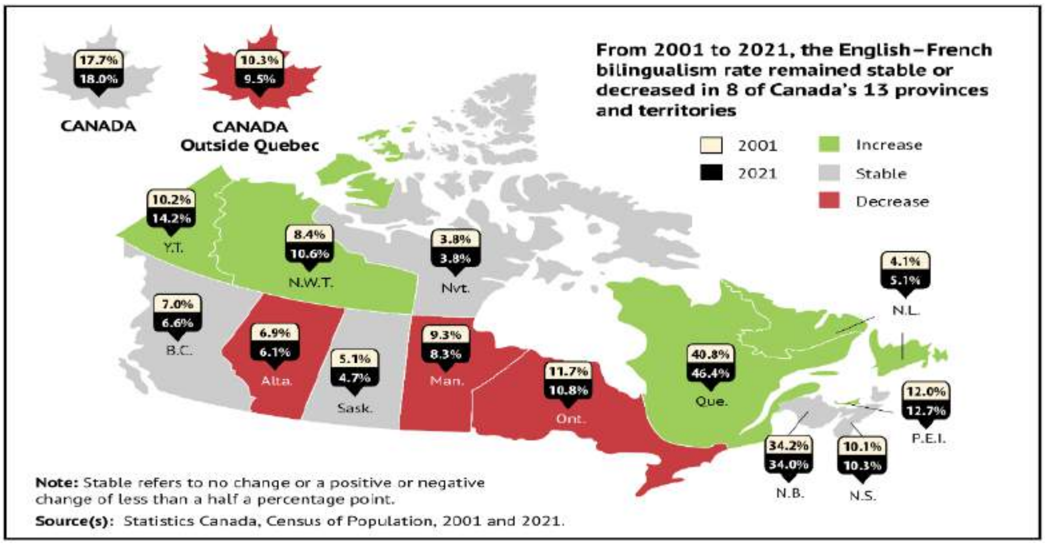

Ffynhonnell: Ystadegau Canada, Cyfrifiad y Boblogaeth, 2001 a 2021 (Data Mehefin 2023)

ATODIAD 1

At bwrpas ymarferol rhagweithiol, dyma rhai arsylwadau pellach ynghylch grymuso statws a thwf y Gymraeg:

- Datgan y Gymraeg yn iaith genedlaethol lle mae statws/perchnogaeth/hawliau ac addysg yn berthynol
- Cynlluniau rhagweithiol i sicrhau bod y Gymraeg yn goroesi fel iaith gymunedol diriogaethol – a chysudro rhoi hawliau grŵp iddynt
- Datblygu hawliau unigol cryfach yng nghyd-destun eu gweithredu
- Cynyddu siaradwyr drwy weithredu rhagweithiol ar bolisïau'r Gymraeg ar bob lefel gynllunio/sector e.e. yn deuluol/pobl ifanc/gweithle
- Sefydlu corff cenedlaethol i gryfhau statws, momentwm a gweithredu ar bolisïau'r Gymraeg
- Estyn pwerau rheoleiddio Mesur 2011 i gynnwys y sector wirfoddol/preifat er mwyn i statws swyddogol yr iaith gael ei barchu yn ymarferol a bod yn weledol gan mai proses yn hytrach na digwyddiad yw rhoi statws swyddogol i'r Gymraeg
- Gweithredu ar bolisïau cwmpasog sy'n tanlinellu hyfywedd y Gymraeg a chynllunio ar gyfer cryfhau grwpiau cymunedol Cymraeg e.e. sosio-economaidd/cynllunio, Deddf Cenedlaethau'r Dyfodol 2015
- Atgyfnerthu disgwrs 'perthyn i bawb' trwy'r Bil Addysg Gymraeg arfaethedig i roi addysg cyfrwng Cymraeg i bawb, gyda thargedau statudol i Weinidogion Seneddol a rhai cenedlaethol/lleol, creu un continwwm dysgu ac asesu Cymraeg a chynlluniau cryfhau'r gweithlu addysg. Dywed Cymdeithas yr Iaith mewn cyfathrebiaeth bersonnol 'Dyma gyfle unwaith mewn cenhedlaeth i drawsnewid ein system addysg a sicrhau bod pob plentyn yng Nghymru — beth bynnag eu cefndir, ble bynnag maen nhw'n byw — yn tyfu lan i siarad yr iaith sy'n hawl ac yn etifeddiaeth iddynt, ein hiaith genedlaethol ni'.
- Defnydd o'r 'Ddeddfwriaeth Partneriath Gymdeithasol (Cymru)' 2023 i weithredu'n rhagweithiol ar 'hawliau i ddisgwyl' gweithwyr yn rhinwedd oblygiadau'r Safonau
- Ymgyrchoedd codi bri'r Gymraeg ac ymchwil ymddygiad o ran dewis ieithyddol
- Creu asiantaeth ar wahan i hybu'r Gymraeg gan iddi ond ennill ei statws swyddogol yn ddiweddar. Fel a ddywed Williams (1994) rhaid gweld hybu iaith yn fwy nag ymlyniad diwylliannol ond fel modd i rymuso lleiafrifoedd yn economiadd ac yn wleidyddol a all gynyddu mynediad i adnoddau a symudedd galwedigaethol (Cardinal a Llewellyn, 2022, t.225).

LLYFRYDDIAETH

Bianco, J. L. (2016) **'**The National Policy on Languages**,**' *Australian Review of Applied Lingusitics*, Ionawr, 1987, 10(2), tt.23-32**.** [DOI: 10.1075/aral.10.2.03bia]

Bourhis, R. Y. (2022) 'Group Vitality, Language Policies and the French and English-speaking Communities of Quebec' yn McLeod, W. et al. (gol.) *Language, Policy and Territory A Festschrift for Colin H. Williams*. Y Swsidir: Springer Nature Switzerland

Cardinal, L. a Llewellyn, A. (2022) 'Best Practices and Language Policy Designs: Lessons from Canada and Wales' yn McLeod et al. (gol.) *Language, Policy and Territory A Festschrift for Colin H. Williams.* Y Swsidir: Springer Nature Switzerland.

Carlin, P. a Chriost, M. G. (2016) 'A Standard for Language? Policy, Territory, and Constitutionality in a Devolving Wales' yn Durham, M a Morris, J. (gol**.**) *Sociolingusitics in Wales*. Llundain: Macmillan.

Castonguay, C. (2022) 'French in Canada: An Uncertain Future' yn McLeod, W. et al. (gol.) *Language, Policy and Territory A Festschrift for Colin H. Williams.* Y Swsidir: Springer Nature Switzerland.

Chríost, D. M. G. (2016) *The Welsh Language Commissioner in Context. Roles, Methods and Relationships*. Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru.

Comisiwn Brenhinol ar Ddwyieithrwydd a Dauddiwylliannedd 1970) *Adroddiad y Comisiwn Brenhinol ar Ddwyieithrwydd a Dauddiwylliannedd (1963-69)*. Ottawa: Argraffwyr y Frenhines.

Ar gael yn: https://publications.gc.ca/site/eng/472354/publication.html

(Cyrchwyd:12.1.24)

Comisiynydd y Gymraeg **(**2021***)*** *Sefyllfa'r Gymraeg 2016-20: Adroddiad 5-mlynedd Comisiynydd y Gymraeg.*

Ar gael yn: *https://www.comisiynyddygymraeg.cymru/media/gc5nyzta/adroddiad-5-mlynedd-cyg20162020-terfynol-20-10-21.pdf*

(Cyrchwyd: 11.1.24)

Comisiynydd y Gymraeg (2024) *Eich Hawliau.*

Ar gael yn: https://www.comisiynyddygymraeg.cymru/eich-hawliau

(Cyrchwyd: 7.1.24)

Comisiynydd y Gymraeg (2024) *Rhyddid i Ddefnyddio'r Gymraeg*.

Ar gael yn: https://www.comisiynyddygymraeg.cymru/eich-hawliau/rhyddid-i-ddefnyddior-gymraeg
(Cyrchwyd: 7.1.24)

Cymdeithas yr Iaith (2001) *Deddf Iaith Newydd i'r Ganrif Newydd*

Ar gael yn: https://cymdeithas.cymru/dogfen/deddf-iaith-newydd-ir-ganrif-newydd

(Cyrchwyd:15.12.23)

Cymdeithas yr Iaith (2023) E-bost. MJames. 4/6.

Cynulliad Cenedlaethol Cwebec (2022) Bil 96, *Deddf yn parchu'r Ffrangeg, iaith swyddogol a chyffredin Cwebec.* (2022)

Ar gael yn**:** https://assnat.qc.ca/en/travaux-parlementaires/projets-loi/projet-loi-96-42-1.html

(Cyrchwyd: 11.1.24)

Cynulliad Cenedlaethol Cymru (2002) *Y Pwyllgor Diwylliant ac Addysg (2002) Ein Hiaith: Ei Dyfodol. Adolygiad Polisi o'r Iaith Gymraeg*

Ar gael yn:

https://www.senedd.cymru/Laid%20Documents/Culture%20Committee%20and%20Education%20and%20Lifelong%20Learning

(Cyrchwyd: 16.12.23)

Deddf Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Ieithoedd Swyddogol) 2012. (2012)

Ar gael yn: https://www.legislation.gov.uk/anaw/2012/1/enacted/welsh/data.htm

(Cyrchwyd: 16.12.23)

Deddf Gynllunio (Cymru) 2015 (2015)

Ar gael yn: https://www.legislation.gov.uk/anaw/2015/4/contents/enacted/welsh

(Cyrchwyd: 12.1.24)

Deddf Iaith Swyddogol 1969 (R.S.C., 1985) (1985)

Ar gael yn: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/O-3.01/

(Cyrchwyd: 11.1.24)

Deddf Iaith Swyddogol 1974 (1974)

Ar gael yn: https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/en

(Cyrchwyd: 11.1.24)

Deddf Iaith Swyddogol 1988 (R.S.C., 1985) (1985)

Ar gael yn: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/O-3.01/

(Cyrchwyd: 11.1.24)

Deddf i Hybu'r Ffrangeg yn Cwebec 1969 (1969)

Ar gael yn**:** https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/en

(Cyrchwyd: 11.1.24)

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 (2015)

Ar gael yn: https://www.legislation.gov.uk/cy/anaw/2015/2/contents/enacted/welsh

(Cyrchwyd: 12.1.24)

Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus (Cymru) 2023 (2023)

Ar gael yn: https://cyfraith.llyw.cymru/deddf-partneriaeth-gymdeithasol-chaffael-cyhoeddus-cymru-2023

(Cyrchwyd: 12.1.24)

Deddf y Llysoedd Cymreig (1942)

Ar gael yn: https://www.legislation.gov.uk/cy/ukpga/Geo6/5-6/40/enacted

(Cyrchwyd: 12.1.24)

Deddf yr Iaith Gymraeg 1967 (1967)

Ar gael yn**:** *https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/66/enacted*

(Cyrchwyd: 12.1.24)

Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 (1993)

Ar gael yn: *https://www.legislation.gov.uk/cy/ukpga/1993/38/content*

(Cyrchwyd: 12.1.24)

Deddf Llywodraeth Cymru 2006 (2006)

Ar gael yn: https://www.legislation.gov.uk/cy/ukpga/2006/32/contents

(Cyrchwyd: 12.1.24)

Di Sabato, B. a Hughes, B. (2022) 'Multilingual Perspectives from Europe and beyond on language policy and practice. Picking up the threads' yn Di Sabato, B. a Hughes, B. (gol.) *Multilingual Perspectives from Europe and beyond on Language Policy and Practice.* Abingdon: Routledge.

Dunbar, R. (2022) 'Recent Legal Developments in Wales: Moving Beyond Individual to Groups Rights?' yn McLeod, W. et al. (gol.) *Language, Policy and Territory A Festschrift for Colin H. Williams.* Y Swsidir: Springer Nature Switzerland.

Edwards, J. (2024) 'Language Policy and Planning. Terms of engagement', yn Gazzola, M. et al. (gol.) *The Routledge Handbook of Language Policy and Planning*. Llundain: Routledge.

Erfurt, J. (2010) 'Canada's Domestic French-speaking Groups and the International Francophonie Compared' yn Morris, M.A. (gol) *Canadian Language Policies in Comparative Perspective.* Canada: McGill-Queen's University Press.

Fraser, G. (2022) 'F.R.Scott and the Origins of Language Policy in Canada' yn McLeod, W. et al. (gol.) *Language, Policy and Territory A Festschrift for Colin H. Williams.* Y Swsidir: Springer Nature Switzerland.

Gaspard, H. (2019) *Canada's Official Languages. Policy versus Work Practice in the Federal Public Service.* Rhydychen: Gwasg Prifysgol Ottawa.

Gazzola, M. et al. (2023) *Epistemological and Theoretical Foundations in Language Policy and Planning*. Switzerland: Springer Nature Switzerland.

Hornberger, N. (2006) 'Frameworks and Models in Language Policy and Planning', yn Ricento, R. *An introduction to Language Policy Theory and Method*. Oxford: Blackwell.

Jones, E. H. G. (2022) 'Brwydyr ryngwladol yw brwydr yr iaith' yn Lewis, D. M. (gol) *Rhaid i Bopeth Newid. Cyfrol i ddathlu 60 mlwyddiant Cymdeithas yr Iaith*. Talybont: Y Lolfa.

Jones, M. P. (2022) 'Language Planning in Action: Joining up the Dots in Wales' yn McLeod, W. et al. (gol.) *Language, Policy and Territory A Festschrift for Colin H. Williams.* Y Swsidir: Springer Nature Switzerland.

Kymlicka, W. a Patten, A. (2003) Language Rights and Political Theory yn *Annual Review of applied Linguistics (2003), 23, t. 3-21*. Caergrawnt: Gwasg Prifysgol Caergrawnt.

Lewis, E. (2022) 'Language Rights, Human Rights and the Right to Chat' yn McLeod, W., Dunbar, R., Jones, K. a Walsh, J. (gol.) *Language, Policy and Territory A Festschrift for Colin H. Williams.* Y Swsidir: Springer Nature Switzerland.

Lewis, H. a Royles, E. (2022) 'Examining the Political Origins of Language Policies' yn McLeod, W. et al. (gol.) *Language, Policy and Territory A Festschrift for Colin H. Williams.* Y Swsidir: Springer Nature Switzerland.

Lim, L., Stroud, C. a Wee, L. (gol.) (2018) *The multilingual citizen: Towards a politics of language for agency and change*. (gol.) Briste: Multilingual Matters.

Llywodraeth Canada (2021) *Statistics on official languages in Canada* (2021)

Ar gael yn: https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/official-languages-bilingualism/publications/statistics.html#a3

(Cyrchwyd:16.12.23)

Llywodraeth Cymru (2003) *Iaith Pawb – Cynllun Cenedlaethol ar gyfer Cymru Ddwyieithog*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.

Ar gael yn:https://www.valeofglamorgan.gov.uk/Documents/Living/Planning/Policy/LDP/Examination-Documents-2015/Iaith-Pawbe-A-National-Action-Plan-for-a-Bilingual-Wales-2003.pdf

(Cyrchwyd**:**15.12.23)

Llywodraeth Cymru (2007) *Un Cymru*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.

Ar gael yn: https://manifesto.deryn.co.uk/one-wales-coalition-agreement-2007/

(Cyrchwyd:12.1.24)

Llywodraeth Cymru (2012) Iaith fyw: iaith byw. Strategaeth y Gymraeg 2012-2017. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.

Ar gael yn: https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2018-12/strategaeth-y-gymraeg-2012-i-2017-iaith-fyw-iaith-byw.pdf

(Cyrchwyd: 23.12.23)

Llywodraeth Cymru (2017) *Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr Cymraeg.* Caerdydd: Llywodraeth Cymru.

Ar gael yn: https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2019-03/cymraeg-2050-strategaeth-y-gymraeg-v1-1.pdf

(Cyrchwyd: 23.12.23)

Llywodraeth Cymru (2018) *Asesiad o'r Effaith ar y Gymraeg.* Caerdydd: Llywodraeth Cymru.

Ar gael yn:

https://www.bing.com/search?pglt=41&q=llywodraeth+2018+fframwaith+asesiad+statudol+y+gymraeg&cvid=2b877aff03cc44dca29043e6d6485482&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTExNTg4ajBqMagCALACAA&FORM=ANSPA1&PC=LCTS

(Cyrchwyd: 11.1.24)

Llywodraeth Cymru (2020) *Cymraeg. Mae'n Perthyn i ni gyd. Strategaeth Llywodraeth Cymru ar ddefnydd mewnol o'r Gymraeg.* Caerdydd: Llywodraeth Cymru.

Ar gael yn: https://www.llyw.cymru/cymraeg-maen-perthyn-i-ni-i-gyd-html

(Cyrchwyd: 11.1.24)

Llywodraeth Cymru (2020) *Ymchwil Gymdeithasol y Llywodraeth Siara Cymraeg – Arolwg Cenedlaethol Cymru: Ebrill 2018 i Fawrth 2019*. 26/3.

Ar gael yn: https://www.llyw.cymru/sites/default/files/statistics-and-research/2020-03/pa-ffactorau-syn-gysylltiedig-a-phobl-yn-siarad-cymraeg.pdf

(Cyrchwyd: 8.1.24)

Llywodraeth Cymru (2022) *Defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg: Gorffennaf 2019* ***i*** *Fawrth 2020.*

Ar gael yn: https://www.llyw.cymru/defnydd-cymdeithasol-or-gymraeg-gorffennaf-2019-i-fawrth-2020-html (Cyrchwyd: 11.1.24)

Llywodraeth Cymru (2023) *Cynigion ar gyfer Bil Addysg Gymraeg.*

Ar gael yn: https://www.llyw.cymru/cynigion-ar-gyfer-bil-addysg-gymraeg-html

(Cyrchwyd: 23.12.23)

Mackey, F. W. (2010) 'Comparing Language Policies' yn Morris, M.A. (gol.) *Canadian Language Policies in Comparative Perspective.* Canada: McGill-Queen's University Press.

McLeod, W., Dunbar, R., Jones, K. a Walsh, J. (2022) 'Introduction' yn McLeod, W. et al. (gol.) *Language, Policy and Territory A Festschrift for Colin H. Williams.* Y Swsidir: Springer Nature Switzerland.

Merkle, D. a Mercier, G. L. (2018) 'Towards an Ethos of Diversity' yn Mercier, G. L., Merkle, D. a Koustas, J. (gol.) *Minority Languages, National Languages and Official Language Policies*. Canada: McGill-Queen's University Press.

Morris, M.A. (2010) 'Comparing Perspectives on Canadian Language Policies' yn Morris, M.A. (gol.) *Canadian Language Policies in Comparative Perspective.* Canada: McGill-Queen's University Press.

Morris, S (2022) 'Canolfannau Cymraeg: A Top-Down or Bottom-Up Approach to Language Planning?' yn McLeod, W. et al. (gol.) *Language, Policy and Territory*. Y Swisdir: Springer Nature Switzerland.

Oakes, L. (2024) 'The Historical Development of Language Policy and Planning', yn Gazzola, M. et al. (gol.) *The Routledge Handbook of Language Policy and Planning*. Llundain: Routledge.

O'Neill, D. (2005) **'**The purpose of rebuilding the Celtic languages' yn O' Neill, D. (Gol.) *Rebuilding the Celtic Languages. Reversing Language Shift in Celtic Countries.* Talybont: Y Lolfa.

Schmidt, R. (2006) 'Political Theory and Language Policy' yn Ricento, T. (gol.) *An introduction to Language Policy Theory and Method*. Rhydychen: Blackwell.

Shadd, D. (2018) 'Language, Education, and the Structuring of Canada's Social Sphere' yn Mercier, G. L., Merkle, D. a Koustas, J. (gol.) *Minority Languages, National Languages and Official Language Policies*. Canada: McGill-Queen's University Press.

Siarter Hawliau a Rhyddid Canada. S.7, Rhan 1 o'r Ddeddf Gyfansoddiadol, 1982, sef Atodlen B i Ddeddf Canada 1982 (Y Deyrnas Unedig) **(**1982, c11**)**

Ar gael yn: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/page-12.html

(Cyrchwyd: 11.1.24)

Siarter yr Iaith Ffrangeg (1977)

Ar gael yn: https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/en/document/cs/C-11

(Cyrchwyd: 16.12.23)

Stats Cymru (2011) *Siaradwyr Cymraeg fesul Awdurdod lleol, rhyw a grwpiau oedran manwl, cyfrifiad 2011.* (2011)

Ar gael yn: https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Welsh-Language/Census-Welsh-Language/welshspeakers-by-localauthority-gender-detailedagegroups-2011census

(Cyrchwyd: 8.1.24)

Stats Cymru (2021) *Cyfrifiad 2021: Gallu pobl tair oed neu hŷn i siarad Cymraeg yn ôl awdurdod lleol a blwyddyn oedran, 2011 a 2021.* (2021)

Ar gael yn: https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Welsh-Language/Census-Welsh-Language/abilityofwelshpeopleaged3oroldertospeakwelsh-by-localauthority-singleyearage-censusyear

(Cyrchwyd: 8.1.24)

Stats Cymru (2023) *Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth – Gallu siarad Cymraeg yn ôl Awdurdod Lleol a Blwyddyn* (Mawrth 2023).

Ar gael yn: https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Welsh-Language/Annual-Population-Survey-Welsh-Language/annualpopulationsurveyestimatesofpersonsaged3andoverwhosaytheycanspeakwelsh-by-localauthority-measure

(Cyrchwyd: 8.1.24)

Stats Cymru (2023) *Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth - Gallu siarad Cymraeg yn ôl oedran, rhyw a blwyddyn* (Mawrth 2023)

Ar gael yn: https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Welsh-Language/Annual-Population-Survey-Welsh-Language/speak-welsh-by-age-sex

(Cyrchwyd: 8.1.24)

Stats Cymru (2023) *Arolwg Cenedlaethol Cymru. Y ganran o'r bobl sy'n gallu siarad Cymraeg (gan gynnwys y canran na allant siarad Cymraeg a'r canran gyda rhywfaint o allu i siarad Cymraeg) yn ôl awdurdod lleol* (2022-2023)

Ar gael yn: https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/National-Survey-for-Wales/Culture-and-Welsh-Language/percentageofadultswhospeakwelshinclthepercentagethatcannotspeakwelshandhavesomewelshspeakingability-by-localauthority

(Cyrchwyd: 8.1.24)

Williams, C. (1999) 'Governance and the Language' yn *Contemporary Wales*, 12, tt.130-154.

Williams, C. (2001) 'Welsh in Great Britain' yn Extra, G. a Gorter, D. (gol.) *The other languages of Europe*. Clevedon: Multilingual Matters.

Williams, C. (2005) 'The case of Welsh/ Cymraeg in Wales' yn O' Neill, D. (gol.) *Rebuilding the Celtic Nations. Reversing Language Shift in Celtic Nations*. Talybont: Y Lolfa.

Williams, C. (2022) 'Afterword: Conviction, Advocacy and Resilience' yn McLeod, W. et al. (gol.) *Language, Policy and Territory A Festschrift for Colin H. Williams.* Y Swsidir: Springer Nature Switzerland.

Ystadegau Canada (2022) *Cyfrifiad 2021.* (Awst 2022)

Ar gael yn: https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/220817/dq220817a-eng.htm?indid=32989-4&indgeo=0

(Cyrchwyd: 8.1.24)

Ystadegau Canada (2023) *Dwyieithrwydd Saesneg-Ffrangeg yng Nghanada: Tueddiadau diweddar ar ôl pump ddegawd o ddwyieithrwydd swyddogol.* (Mehefin 2023)

Ar gael yn: https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2021/as-sa/98-200-X/2021013/98-200-x2021013-eng.cfm

(Cyrchwyd: 8.1.24)